

DOI: 10.33188/vetheder.890468

Araştırma Makalesi / Research Article

Adıyaman ilinde hayvan hastalıklarının tedavilerine ilişkin folklorik uygulamalar**

Seda ÇAVUŞ ALAN^{1,a*}, Abdullah ERYOL^{2,b}, Raşan ÖZEN^{1,c}

¹ Fırat Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Ana Bilim Dalı, Elazığ, Türkiye

² Tarım ve Orman Bakanlığı, Arpaçay İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, Kars, Türkiye

ORCID: 0000-0002-4989-4813^a; 0000-0001-7960-7697^b; 0000-0001-5788-0289^c

MAKALE BİLGİSİ /

ARTICLE INFORMATION:

Geliş / Received:
03 Mart 2021
03 March 2021

Kabul / Accepted:
26 Nisan 2021
26 April 2021

Anahtar Sözcükler:
Adıyaman,
Folklorik uygulamalar,
Hayvan hastalıkları,
Veteriner hekimliği
folkloru

Keywords:
Adıyaman,
Folkloric practice,
Animal diseases,
Veterinary folklore

ÖZET:

Çalışma, Adıyaman ilinde, halk arasında hayvan hastalıklarında kullanılan ilaç ham maddeleri ile bu hastalıklarda uygulanan folklorik uygulamaları belirlemek amacıyla yapıldı. Bu amaçla, Adıyaman'da hayvancılıkla uğraşan 81 kaynak kişiyle, gönüllülük esasına dayalı olarak yüz yüze görüşüldü. Veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirildi. Çalışmada, yörede, hayvan yetiştiriciliğinde ve hayvan hastalıklarının tedavisinde; hayvansal (tereyağı, yumurta, süt, yılan derisi vb.), bitkisel (hiro çiçeği, pırpırım, sumak vb.) ve madensel (göztaşı, sabun, mürekkep, tuz vb) kökenli ilaç ham maddelerinin kullanıldığı belirlendi. Hayvanlar huysuzlandığında, süt miktarı azaldığında, nazardan koruma amaçlı dini - sihri tedaviye başvurulduğu; muska yazdırıldığı, okunmuş şeker yedirildiği, nazar boncuğu veya gürgen ağacı dallarının boyun veya boynuzlarına asıldığı; bazı hastalık veya durumlarda (zehirlenme, sarılık, çıkık, yara vb.) kan akıtma, deri altına hava üfleme, dağlama gibi uygulamaların yapıldığı saptandı. Sonuç olarak, Adıyaman ilinin veteriner hekimliği folkloru açısından kökenleri Eski uygarlıklara ve baytarnamelere uzanan zengin bir birikime sahip olduğu, yörede hayvan hastalıklarının tedavisinde hala ampirik ve dini-sihri yöntemlerin uygulandığı ayrıca günümüz modern tedavi yöntemlerine benzer uygulamaların da yapıldığı ileri sürülebilir.

Folkloric practices regarding treatment of animal diseases in Adıyaman

ABSTRACT:

This study was carried out to determine pharmaceutical raw materials used in animal diseases and the folkloric practices for animal diseases in Adıyaman. For this purpose, 81 people engaged with animal breeding in Adıyaman province were interviewed by face to face on a voluntary basis. Data were evaluated by content analysis method. This study revealed that for the purpose of animal breeding and treatment of animal diseases; animal origin (butter, milk, eggs, snakeskin etc), herbal (hiro flower, pursley, sumac etc) and mineral origin (bluestone, soap, ink, salt etc) pharmaceutical raw materials were used in that region. Religious-magic treatment rituals such as amulet writing, feeding with talismanic sweets or hanging the hornbeam tree branches or evil eye on the neck or horns are used when animals are restless, the amount of milk decreases and in order to protect from whammy. Applications such as cupping, air blowing under the skin and etching are applied in some diseases or events like poisoning, jaundice, dislocation, wound etc. As a result, this study shows that Adıyaman has a rich cultural background that extends to ancient civilizations and old veterinary manuscript. Beside modern treatment methods, empirical and religious-magic treatments are still using to cure animal diseases in this region.

How to cite this article: Alan SÇ, Eryol A, Özen R: Adıyaman ilinde hayvan hastalıklarının tedavilerine ilişkin folklorik uygulamalar. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 92(2): 159-172, 2021, Doi: 10.33188/vetheder.890468

**Bu çalışma 16-18 Nisan 2019 tarihinde, 3. International Conference on Agriculture, Food, Veterinary and Pharmacy Sciences (ICAFOP) kongresinde sözlü bildiri olarak sunulan "Pharmaceutical Raw Materials and Treatment Methods Used in Veterinary Folklore in Adıyaman Region" adlı çalışmanın genişletilmiş halidir.

* Sorumlu Yazar e-posta adresi / Corresponding Author e-mail address: scavus@firat.edu.tr

1. Giriş

İnsanoğlunun tedavi edici maddeleri ilk olarak ne zaman ve ne şekilde kullandığı kesin olarak tarihlendirilememekle beraber, Mezopotamya, Mısır, Hint ve Çin uygarlıklarında, hayvanların tedavilerinde bitkisel, hayvansal ve mineral kaynaklı droglardan yararlandığı bilinmektedir (18, 26). Bu ilaç uygulamaları, zamanla ampirik bilgilerden arınarak, bilimsel temellere dayandırılmış; bugün modern uygulamalardaki yerini almıştır (27). Günümüzde hızla değişen teknoloji ile birlikte “Modern” hekimlik bilgilerinin hızla gelişmesine rağmen, yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan ve aktarılmaya devam eden halk hekimliği bilgilerinin ve tedavi yöntemlerinin de kullanımına devam edildiği görülmektedir (28). İnsanların hem kendileri hem de hayvanlarının tedavisi için, modern tıbbı karşı güvenlerinin azalması, geçim sıkıntısı, artan hekim ve ilaç masrafları gibi çeşitli nedenlerden dolayı, geleneksel uygulamalara son yıllarda hızlı bir dönüş göze çarpmaktadır (19, 28). Öyle ki halk arasında ilk defa karşılaşılan hayvan hastalıklarında, genel olarak uygulanan ve tecrübeyle sabitlenmeyen tedaviler yapılmamakta ve böyle durumlarda hayvanlar çoğunlukla kesme yoluna gidilmektedir (19). Çalışma alanımız Adıyaman, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Orta Fırat Havzası içinde yer alır. Kuzeyinde Anti-Toros Dağları, güneyinde ise Fırat Nehri bulunmaktadır. İlçelerinin bir kısmı Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesinde sayıldığından bu üç bölgenin de bitki örtüsü özelliklerini göstermektedir. Grid kareleme sistemine göre ise B7, C6 ve C7 karelerinde bulunur (15). Yöre halkı geçiminin büyük kısmını tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyete ve kültüre de ev sahipliği yapmış olan Adıyaman, zengin bir floristik yapıya ve kültürel birikime sahiptir (16). Çalışma, Adıyaman ilinde halk arasında hayvan hastalıklarında kullanılan ilaç ham maddeleri ile hayvan hastalıklarının tedavilerine ilişkin folklorik uygulamaları belirlemek amacıyla yapılmıştır.

2. Gereç ve Yöntem

Çalışmada 2017-2018 yılları arasında, Adıyaman’da yaşayan yöre halkının hayvan hastalıklarında kullandıkları ilaç ham maddeleri, kullanım şekilleri ve tedavi yöntemlerini belirlemek amacıyla yaşları 25 ile 72 arasında değişen 81 kişi ile gönüllülük esasına dayalı olarak yüz yüze görüşüldü. Çalışmanın hangi amaçla yapıldığı, isim ve bilgilerinin kullanılacağı konusunda katılımcılar bilgilendirilip, onam alındıktan sonra, yazarlar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanıldı. Kaynak kişilerin isimleri metin içinde (KK1, KK2..) şeklinde gösterildi. Ayrıca Ek-1’de yer alan “Kaynak Kişi Listesi”nde ayrıntılı bilgileri verildi. Yörede hangi hastalıklarda hangi ilaç ham maddelerinin kullanıldığı, kullanılan kısmı, kullanım şekli ve bu ham maddelere verilen yerel isimler ve folklorik uygulamalar belirlendi. Veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirildi.

3. Bulgular

Katılımcıların % 2’si (n=2) kadın, % 98’i (n=79) erkek olarak tespit edilmiştir. Ankete katılanların %31’inin (n=25) 35-44 yaş aralığında yer aldığı görülmüştür. Eğitim durumlarına bakıldığında; büyük çoğunluğun (% 49) (n=40) ilkokul mezunu olduğu anlaşılmaktadır.

Hayvan Hastalıkları ve Folklorik Uygulamalar:

Konjunktivitis: Büyük ve küçükbaş hayvanlarda rastlanır. Özellikle koyunlarda gözler iltihaplandığında veya çok yaşardığında, aktığında günde 2 defa 2 ml kadar tuzlu su göze damlatılır (EK1-KK3,72). Hastalığın tedavisinde daha çok tuz kullanılır. Tereyağı, zeytin (*Olea europaea*) yağı ve tuz (EK1-KK33), tuz ve yoğurt (EK1-KK35,65,67,71,75), tuz ve ayran (EK1-KK52,62,63) karışımları göze sürülür. Göze tuzlu su püskürtülür (EK1-KK43,54,70) veya tuz da üflenir (EK1-KK47,54). Bir başka tedavi yönteminde üç gün sabah akşam göze tükürülür (EK1-KK14) ya da bir kişi aç olarak ağzına tuzlu su alır, göze tükürülür (EK1-KK23,49,61,66).

Katarakt: Halk arasında “göze beyazlık inmesi” (EK1-KK17), “dumanlı göz” (EK1-KK21), “göz beyazlaması” (EK1-KK30,56), “gözde dumanlaşma” (EK1-KK37,72,81), “göz buğulanması” (EK1-KK40) olarak adlandırılır.

Büyük ve küçükbaş hayvanlarda, yarım çay kaşığı tuz ağıza alınıp iyice eritilir, hayvanın gözüne tükürülür. Günde 1 kez iki üç gün bu uygulama yapılır (EK1-KK17). Göze tuzlu ayran (EK1-KK21,30,56), tuzlu su (EK1-KK56) ya da sadece tükürük (EK1-KK37) tükürülür (EK1-KK21,30,37,56). Cam kırıkları (EK1-KK41), cam kırılıp elekten geçirilerek elde edilen toz hayvanın gözüne üflenir (EK1-KK41,69,71). Göze limon (*Citrus limon*) sıkılır (EK1-KK72) ya da sarımsak (*Allium sativum*), yoğurt ve tuz karışımı göze sürülür (EK1-KK32,81).

Coenurus cerebralis: Hastalığa yakalanan koyunlar “hayvan delirdi” diye tanımlanır (EK1-KK4,21,27,51,55). Koyunlar kendi etrafında döner. Bu hayvanlara ilaç kullanılmaz. Hocaya okutulur (EK1-KK21), hayvana muska yapıp boynuna (EK1-KK4,27,51,55) veya boynuzuna bağlanır (EK1-KK4,51).

Boynuz Kırığı: Küçükbaş hayvanlarda boynuz kırıklarına rastlanır. Kanayan yere domates (*Solanum lycopersicum*) salçası (EK1-KK1,50,76) veya balmumu (EK1-KK52) sürülür (EK1-KK1,50,52,76). Balmumu bölgenin hava almasını engelleyerek kanamayı durdurur (EK1-KK52). Bol tuzlu su ile bez ıslatılır, kırık olan bölgeye sarılır. Alçı gibi kurur. Kırık 3-4 günde iyileşir (EK1-KK37). Ayrıca gres ya da yanık motor yağı üç gün boyunca uygulanır (EK1-KK48).

Apse: Yörede açılmamış iltihaplı şişliklere “apse” ya da “şiş” denir. Soğan (*Allium cepa*) kaynar suda haşlanıp (EK1-KK1,14,24) / közlenip (EK1-KK11) şişin üzerine koyup sarılır. 24 saat (EK1-KK1,24) veya 2 gün (EK1-KK14) bekledikten sonra açıldığında iltihap boşalmış olur (EK1-KK1,11,14,24). Büyükbaş hayvanlarda “kara sakız ağacı”nın (*Pistacia terebinthus*) bir dalı (yaprakları da dahil) 3 litre suda bir tane “iro çiçeği” (hiro) (*Alcea striata*) ile birlikte 3-4 saat kaynatılır. İçinden ağaç dalı çıkarılır, bir beze sürülür, apsenin üstüne sarılır (EK1-KK10). Yine ağaç sakızı “menengiç” (*Pistacia terebinthus*) bir tutam sabun ile birlikte dövülür, apse oluşan bölgenin üzerine konur. İki gün sonra apse patlar (EK1-KK15). Menengiç ağacı (*Pistacia terebinthus*) yaprağı kaynatılır, apse üzerine bağlanırsa (EK1-KK23) veya menengiç ağacının (*Pistacia terebinthus*) sakızı apse üzerine sürülürse (EK1-KK24) kısa zamanda apseyi patlatır (EK1-KK23,24). Bir başka yöntemde kabak (*Cucurbita sp.*) haşlanarak sargı bezinin üzerine sürülür, apse üzerine kapatılır. 2-3 gün sonra açıldığında iltihap akar (EK1-KK11,19). “Gilicok” (*Anchusa azurea*), macun haline getirilir, kan kırmızı renk alınca apseye sürülür (EK1-KK57).

Keçilerde apse olduğunda iki tane yumurta sarısı apsenin üzerini kapatacak kadar hamura (buğday: *Triticum aestivum*) eklenir. Bu hazırlanan hamur karışımı 24 saat apse üzerinde bırakılır (EK1-KK16). Yarım kilo kadar “dolık” (*Malva neglecta*) suda haşlanıp, ineklerde oluşan apsenin üzerine konulur, temiz bir bezle sarılır. Bir gün sarılı vaziyette bekletilir, sonra sargı açılır (EK1-KK17). Yılan derisi apse üzerine sarılır (EK1-KK19). Apsenin üzeri tıraş edilip insan dışkısı sürülür (EK1-KK24). Şişlik üzerine vazelin sürülür (EK1-KK38). Apse kızgın demirle dağlanır (EK1-KK46). Dut (*Morus sp.*) pekmezi kaynatılır lokum kıvamını alınca apse üzerine konur, birkaç günde patlatır (EK1-KK53). Yulaf (*Avena L.*) veya “küşne” (*Vicia sp.*) ile bulamaç yapılır apse üzerine sürülür (EK1-KK60). Ayakta şişlik olduğunda iğne ateşte kızdırılıp, şiş delinir sonra üzerine soğan (*Allium cepa*) bağlanır, 1 haftada düzelir (EK1-KK63). Hayvan kedi pisliği yediğinde ortaya çıkar (KK12). İki ya da üç baş soğan dilimlenip ekmek arasına konularak 1 defalığına yedirilir (EK1-KK12).

Aktinomikoz: İneklerde ve koyunlarda “domuzbaşı” olarak adlandırılır (EK1-KK13,31,76). Hayvanın yüz veya çenesinde şişen yere 10 gr kadar ağaç sakızı “menengiç” (*Pistacia terebinthus*) 40 gr kadar sabun ile birlikte dövülür, şişlik oluşan bölgenin üzerine konur. Karışım 1-2 gün boyunca bekletilir, apse patlar (EK1-KK13). Yoncaya benzer “buy otu, boy otu” (çemen otu)’nun (*Trigonella sp.*) kökü ezilir, domuzbaşının olduğu yere bezle bağlanır (EK1-KK31). Bir tahta parçasının üzerine şişkinliği sınırlayacak şekilde dört çivi çakılır, şişkinliğe bastırılır, çivilere ipler bağlanarak tahtanın hareket etmesi engellenir, bu şekilde şişliğin dağılması beklenir (EK1-KK39). Şişlik iğne ile patlatılır (EK1-KK76). Dua okunur (EK1-KK31).

Deri yaralanmaları: Büyük ve küçükbaş hayvanlarda vücudun çeşitli yerlerinde deri yaralanmaları görülür (EK1-KK53,63) Yanmış motor yağı, deri yara ve çatlaklarında günde 1 kez 3 gün boyunca o bölgeye sürülür (EK1-

KK4,54,65). Zeytin (*Olea europaea*) yağı 5 gün boyunca deriye sürülür (EK1-KK4,15). Bir dilim kabak (*Cucurbita sp.*) 1 litre suda haşlanır, suyu hayvana içirilirken kabak da yaranın üzerine konup bağlanır (EK1-KK8). Yanmış motor yağı (EK1-KK9), katran (EK1-KK54), gres yağı (EK1-KK44), mürekkep (EK1-KK44) sürülür (EK1-KK9,44,54). “Sinir otu” (geviş otu) (*Plantago sp.*) 250 gram kadar iyice ezilir yaranın tamamını kapatacak şekilde yara üzerine konulur. İki gün bu şekilde beklenir (EK1-KK13). “Dolık” otu (*Malva neglecta*) ezilir yaraya sürülür (EK1-KK63). Yara üzerine ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı sürülür ve 3 gün sarılır (EK1-KK34). Yara üzerine ya domates (*Solanum lycopersicum*) salçası beze sürülerek yara üzerine kapatılır (EK1-KK43,64) ya da acı kırmızı biber (*Capsicum annuum*) salçası, “sımak” (*Rhus coriaria*) karıştırılarak sürülür (EK1-KK41). Meşe ağacının (*Quercus sp.*) meyvesi “mazi” dövülerek toz haline getirilir günde bir kez yara üzerine dökülür (EK1-KK47). Kimi yerlerde “menengiç” (*Pistacia terebinthus*) sakızı veya erik ağacının (*Prunus sp.*) sakızı (EK1-KK53) sürülür (EK1-KK49,53,55). Ayrıca kayısı (*Prunus armeniaca*) ve erik ağacının (*Prunus sp.*) sakızları birlikte kaynatılır, yaraya bastırılınca iyileşir (EK1-KK53). Bir başka uygulama da pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] ile yapılır. Pekmez kaynatılıp yapışkanlaşınca yara üzerine sürülür (EK1-KK53). Kurumuş hayvan derisinin bir parçası öğütülüp toz haline getirilip yaraya serpilir (KK54). Kanamalı yaralarda kızgın soba maşası ile dağlanır (EK1-KK45). Kurtlu yaralarda ise toz tütün (*Nicotiana tabacum*) günde bir kez 2-3 gün boyunca yara üzerine dökülür (EK1-KK11) ya da tuz suda eritilir yara üzerine sürülür (EK1-KK30).

Uyuz: Hayvanın vücudunun çeşitli yerlerinde kaşıntı ve tüylerin dökülmesiyle anlaşılır. Deri kalınlaşmış ve tüyler yer yer dökülmüştür. Zeytin (*Olea europaea*) yağı 5 gün boyunca deriye sürülür (EK1-KK4). Yanmış motor yağı bir hafta boyunca her gün etkilenmiş bölgeye sürülür (KK4,9,11,18,33,68,78). Tütün (*Nicotiana tabacum*) kaynatılır, uyuz olan bölge yıkanır (EK1-KK21,25,41,42,53,63,67,72,81) veya bez ile sürülür (EK1-KK33). Uyuzun olduğu bölge kar ile ovulur (EK1-KK35). İs (EK1-KK58,70), tereyağı (EK1-KK66) tuz (EK1-KK67) sabun (EK1-KK68), gres yağı (EK1-KK69), katran sürülür (EK1-KK72). Kızgın demirle dağlama yapılır. İz bırakmasına rağmen dağlama hâlâ tercih edilen bir yöntemdir (EK1-KK36).

Mantar: Kış aylarında görülen bir deri hastalığıdır (EK1-KK66). Mantarın olduğu bölge kar ile ovulur (EK1-KK35). Yanmış motor yağı bir hafta boyunca her gün etkilenmiş bölgeye bezle veya fırça ile sürülür (EK1-KK9,25,38,48,50,52,57,62,68,75). Bir bardak suyun içine bozadın (tarım ilacı), tuz, acı biber (*Capsicum annuum*), gres yağı karıştırılarak merhem yapılır, mantar geçene kadar sürülür (EK1-KK36). İs (EK1-KK58), sabun (EK1-KK68), gres yağı (EK1-KK69), katran (EK1-KK72), kükürt ve yanmış yağ karışımı (EK1-KK77) tütün (*Nicotiana tabacum*) kaynatılır suyu sürülür (EK1-KK72). Sacın altında biriken is toplanır, bir bez parçasının içine konulur ve mantarın üzerine sürülür (EK1-KK70). Güneşli havada hasta hayvanı dolaştırmak gerekir (EK1-KK66).

Diğer deri parazitleri (Bit, Kene, Nokra): Tütün (*Nicotiana tabacum*) kaynatılır, hayvanın vücudu yıkanır (EK1-KK21,41,42,81) veya bez ile sürülür (EK1-KK33,80). Gres yağı sürülür (EK1-KK81). Nokra hastalığı büyük baş hayvanın delirmesi olarak tanımlanır. Muska yazılır, boynuzuna bağlanır (KK21, 27,55).

Akrep ve yılan sokması, böcek ısırması: Evcil hayvanlarda karşılaşılan akrep ve yılan sokması durumlarında, ısırılan yere yoğurt sürülür ve yoğurt yedirilir (EK1-KK11). Böcek ısırığında ayran içirilir (EK1-KK49). Erik ağacı (*Prunus sp.*) sakızı kaynatılıp ağda gibi beze sürülür, bölgeye yapıştırılır (EK1-KK53).

Kırık-çıkık-ezilme-burkulma: Sığırlarda kırıkta, tuz ısıtılır, keçe ıslatılıp bu sıcak tuzun içine konulur. Keçenin üzerine yumurta sarısı dökülerek kırık bölgeye sarılır. Sıkıca sarılıp 1 hafta bekletilir. Bir haftadan sonra ipler gevşetilir (EK1-KK5).

Hayvanlarda ezilme, travma, çarpma durumunda kazanlara yapışan duman is kullanılır. Kazandan sıyrılan 5 gr kadar is, tereyağı ile karıştırılır günde 1 kez, iki gün ağızdan verilir (EK1-KK7). Büyükbaş hayvanlarda oluşan travmalarda 1 kg kadar “pirpirim” (*Portulaca oleracea*) 2 lt su içinde kaynatılıp hayvan iyileşene kadar günde bir kez içirilir (EK1-KK8).

Çıkık olan eklemlerde (koyun, keçi ve buzağılarda), eklem bölgesindeki deri altına hava pompalanır. Sonra delik sakız ya da bez ile tıkanır, kapatılır (EK1-KK14).

Buzağuların ayağı burkulduğunda günde iki kez sıcak su ile sabunla ovalanır, düzelmesi sağlanır (EK1-KK18). Kemik çatlakları ve burkulmalarda buğday (*Triticum aestivum*) unu su ile hamur yapılır. Yarım kg kadar hamurun yarısı kızartılır, yarısı ham bırakılır. Topallayan hayvanın ayağına 12 saat boyunca bağlanır. Açıldıktan sonra masaj yapılır, topallık düzelir (EK1-KK18). Küçükbaş hayvanlarda kırık tedavisinde farklı uygulamalar yapılmaktadır. Yumurta, tuz ve un karışımı (EK1-KK29,42,66) / un, su, tuz karışımı (KK41) sabitlenen kırık yere sürülür, killi (EK1-KK50) sargı bezi ile sarılır (EK1-KK29,41,42,50,66). Tahta parçaları ipe dizilerek kırık yer yumurta akı ile sabitlenir (EK1-KK40,45,48,51,65,79). Kırık tahta (EK1-KK47,52,56,60,67,68,71) veya kamış (EK1-KK63) ile sabitlenir, yumurta sarısı (EK1-KK47,52,56,60,63,71) ya da yumurta (EK1-KK67,68) beze sürülüp sarılır (EK1-KK47,52,56,60,63,67,68,71). Mahallede ustalar tahtayla sabitleme yapar (EK1-KK43).

Tırnak çatlağı: Yanmış motor yağı (EK1-KK11), katran (EK1-KK72), gres yağı (EK1-KK38) bir hafta boyunca her gün etkilenmiş bölgeye sürülür (EK1-KK11,38,72). Sarımsak (*Allium sativum*) ezilir, yumurta akı ve tuz ile karıştırılır sürülür (EK1-KK63).

Topallık: Yürüme problemi ve topallık olduğunda ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı sürülür, sarılır (EK1-KK34,35). Meşe (*Quercus sp.*) ağacının meyvesi “mazi” dövülerek toz haline getirilir, topallayan yere serpilir (EK1-KK37).

Şap: “Tabak” olarak adlandırılır (EK1-KK29). Şap olan hayvanın ağız ve ayakları sirke [elma (*Malus sp.*)/ üzüm (*Vitis sp.*)] ile yıkanır (EK1-KK18). Şaptan etkilenen sığır ve koyunların ayakları ve ağızları, 1 litre suya 1 avuç tuz ile hazırlanmış tuzlu suya daldırılır (EK1-KK18). Ayrıca ağız yaralarına ekmek sodası (karbonat) (EK1-KK27), domates (*Solanum lycopersicum*) salçası (EK1-KK40,50,62,72,76), toz haline getirilmiş “sımak” (*Rhus coriaria*) (EK1-KK37,64), tükenmez kalemlerin içindeki mürekkep (EK1-KK38,72) sürülür (EK1-KK27,37,3840,50,62,64,72,76). Bir başka uygulamada da domates (*Solanum lycopersicum*) salçası, eritilmiş tereyağı ve tuz karıştırılarak ağza sürülür (EK1-KK56). Yemek sodası ve karbonat karıştırılarak ağız yıkanır (EK1-KK50). Ayak yaraları için hasta hayvanlar batakılıkta (EK1-KK27), çamurda (EK1-KK49,62,64,76) yürütülür (EK1-KK27,49,62,64,76). Çamaşır sodası (EK1-KK29,50), katran (EK1-KK30,50), katran ve benzin karışımı (EK1-KK33), “şeb” ile göztaşı un haline getirilip (EK1-KK33), limon tuzu, şap ve tuz dövülüp (EK1-KK33) yanık yağ (EK1-KK50,62,76), suni gübre suya katılarak (EK1-KK56) killi toprak (EK1-KK76), “kürf” (*Vitex agnus-castus L.*) kaynatılıp suyu (EK1-KK72), “göztaşı” (bakırsülfat) (EK1-KK71), “göztaşı” (bakırsülfat) az su ile karıştırılır, merhem yapılarak (EK1-KK54) sürülür (EK1-KK29,30,33,50,54,56,62,71,72,76). Ayakta yara olduğunda “şava” (şap taşı) öğütülür, toz halinde ya da sulandırılarak yaraya dökülür (EK1-KK39).

Öksürük: Kışın sık görülür. “Yel hastalığı” da denir (EK1-KK49). Büyük ve küçükbaş hayvanlarda öksürük, soğuk algınlığı, burun akıntısı, titreme ile seyreden durumlarda soğan (*Allium cepa*) közün içinde pişirilir, doğranır, odun külü ile karıştırılıp hayvana yedirilir (EK1-KK6). Sığırlara yarım litre pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] yarım litre su ile karıştırılır günde 1 kez, 2 gün süre ile içirilir (EK1-KK4, 12,48). İnek ve buzağılara her gün öksürük geçene kadar dut (*Morus sp.*) pekmezi içirilir (EK1-KK55,70,73) veya sularına 1 yemek kaşığı dut (*Morus sp.*) pekmezi eklenir. Dut pekmezi öksürük ve balgamı söker (EK1-KK9). Yarım kg “pirpirim” (*Portulaca oleracea*) suda kaynatılıp suyu içirilir, artıkları yeme karıştırılır, yedirilir (EK1-KK15). “Işkın” (*Rheum ribes*) otunun kökü kaynatılıp içirilir (EK1-KK59). Yel hastalığında muska ahırın girişine kapının üzerine asılır (EK1-KK49). Hayvanın üzerine tuz serpilir, Fatıha suresi okunur, tuz ateşe atılır (EK1-KK34).

Sarılık: Hayvanlarda hararet olduğundan soğuk su ile yıkanır (EK1-KK57,60,68,71). 300 gr kadar “Sıraç” (sıracı) (*Scrophularia sp.*) otu 1 litre suda kaynatılır, keçilere 1 çorba kaşığı kadar, sığırlara 1 çay bardağı içirilir (EK1-KK7). Sarılık olan hayvana dut (EK1-KK21), dut kurusu (EK1-KK23), yeşil ot (EK1-KK26), soğan (*Allium cepa*) ve sarımsak (*Allium sativum*) (EK1-KK58) ya da kuru dutun sıcak suda kaynatılıp, suyu sıkılmış hali (EK1-KK56)

yedirilir (EK1-KK21,23,26,56,58). Sarılık gidene kadar 1 su bardağı tercihen dut (*Morus sp.*) pekmezi içirilir (EK1-KK23,26,35,55-57,60,69,77). Kulaktan bir defalığına kan akıtılır (EK1-KK47,64).

İştahsızlık: Sığırlarda iştahsızlık durumunda soğan (*Allium cepa*) (EK1-KK1,16,20,39,42,56,63,72), sarımsak (*Allium sativum*) (EK1-KK56), kuru yonca (*Medicago sp.*) (EK1-KK4,56), yaş maya (EK1-KK26), saman ve kuru ot (EK1-KK38), toz haline getirilmiş şeker ya da tuz (EK1-KK45), iştahı normale dönene kadar 3-4 gün süre ile kuru dut (*Morus sp.*) ıslatılarak (EK1-KK34) veya yarım kg "pirpirim" (*Portulaca oleracea*) suda kaynatılıp suyu içirilir, artıkları yeme karıştırılır, yedirilir (EK1-KK1,4,15,16,20,26,34,38,39,42,45,56,63,72). Pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] (EK1-KK1,62,72), zeytin (*Olea europaea*) yağı (EK1-KK46), yumurta (KK53), "paryavşağı" (acı yavşan) (*Teucrium polium*) otunun (EK1-KK49) kaynatılmış suyu ya da tuz, un ve su karıştırılır bir su bardağı kadar içirilir (EK1-KK1,46,47,49,53,62,72). İştahsız atlarda dil üzerindeki dikenler çekilir, hayvan normale döner (EK1-KK14) ya da kulaktan kan akıtılır (EK1-KK40).

Halsizlik: "Keven" bitkisi bir kaç şekilde kullanılır. Dağlardan toplanan taze "keven" (*Astragalus sp.*) doğranıp yeme bir ay boyunca katılır (EK1-KK17). "İşkın"ın (*Rheum ribes*) kökü çıkarılıp kurutulup ya sade ya da "keven" (*Astragalus sp.*) ile karıştırılıp hayvana yedirilir (EK1-KK55). Bir başka uygulamada da "keven"ın (*Astragalus sp.*) dikenleri yakılıp, kökü çıkarılır. Keven kökünün 1-2 kg kadarı 2-3 günde iyice dövüldükten sonra yeme katılır (EK1-KK11). Yarım litre pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] yarım litre suyla karıştırılıp, içirilir (EK1-KK12,55). Atlarda dil üzerindeki dikenler çekilir, hayvan normale döner (EK1-KK14).

Sancı: Hayvanlarda soğuktan ya da fazla yem yemeye bağlı olarak ya da nazar değdiğinde sancı olur. Hayvanlar sancılandığında yarım kg "dolık" (*Malva neglecta*) bir litre suda haşlanır, günde 1 kez 2 gün boyunca suyu içirilir, kalanı da yeme katılır (EK1-KK11). Sancılanan ineklere 1/3 oranında sulandırılmış sirke [elma (*Malus sp.*)/üzüm (*Vitis sp.*)] içirilir (EK1-KK19). Sancılanan at ve ineklere tereyağı ve pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] (KK43), zeytin (*Olea europaea*) yağı (EK1-KK46), şeker ile şerbet (EK1-KK74) yapılır içirilir (EK1-KK43,46,74). Sancılanan hayvana 2-3 bardak ısıtılmış süt içirilir (EK1-KK74). Sancılanan hayvanın kulağından akıtılır (EK1-KK21). Sabah güneş doğmadan, yabani menengiç ağacından dal koparılır. Bu yapıldığında sancının geçeceğine inanılır (EK1-KK72).

Zehirlenme: Genellikle hayvanların otladıkları yerlerde zehirli otları yemelerine bağlı olarak veya yemden kaynaklanır (EK1-KK21,23,69). Bu durumda zehirlenen hayvana pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] (EK1-KK23), yoğurt (EK1-KK21), ayran (EK1-KK2), ekşi ayran (EK1-KK56) veya soda (EK1-KK69) içirilir (EK1-KK2,21,23,56,69). Günde 3-4 kez 2 litre kadar (EK1-KK5) ya da günde 1 defa 1 litre kadar ayran 2 gün içirilir (EK1-KK12,15). Ot zehirlenmesinde sinameki (*Cassia L.*) kaynatılıp suyunun içirilmesi kesin çözümdür (EK1-KK22). Ayrıca kulağından kan akıtılır (EK1-KK22). Hayvan soğuk suyla yıkanır (EK1-KK23,69).

Şişkinlik: Büyükbaş hayvanlarda şişkinlikte üçte bir oranında sulandırılmış sirke [elma (*Malus sp.*)/ üzüm (*Vitis sp.*)] (EK1-KK1,19), beş tane çiğ yumurta (EK1-KK10), sinameki suyu (EK1-KK22), ayran (EK1-KK37), 1-2 litre kadar mazot (EK1-KK54), sabun suyu (EK1-KK65), maden suyu (dört şişe) (EK1-KK78,79), bir litre suda eritilen 200 gr kadar maya (EK1-KK6,57), 2-3 litre kadar ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı (EK1-KK13,54) veya yarım litre kadar ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı ile pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] karışımı (EK1-KK37), karbonatlı su (EK1-KK22), soda (EK1-KK23,44,67), zeytin (*Olea europaea*) yağı (EK1-KK4,23,26,30), zeytin (*Olea europaea*) yağı ve toz soda (karbonat) karışımı (EK1-KK25), zeytin (*Olea europaea*) yağı, sabun ve pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] karışımı (EK1-KK28), yemek sodası (karbonat) (EK1-KK33), sıcak pekmez (üzüm ya da dut) ve sıvıyağ [ayçiçek (*Helianthus annuus*) veya zeytin (*Olea europaea*) yağı] (EK1-KK46), ısıtılmış ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı (KK56,57), pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] (EK1-KK10,16,26), yarım litre pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] yarım litre su karışımı (EK1-KK11,12,17,19), bir kg pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm

(*Vitis sp.*)] (EK1-KK66,68,74) içirilir (EK1-KK1,4,6,10,11,13,16,17,19,22,23,25,26,28,30,33,37,44,46,54,56,57,65-68,74,78,79) .

Tek seferde 50 gram kadar arap sabunu hayvana yutturulur (EK1-KK11). Ayrıca arap sabunu makattan fitil gibi kullanılır (EK1-KK11). Hayvan koşturulur (EK1-KK43,45,61) veya yürütülür (EK1-KK57,61). Karnına çuvaldız batırılır, hayvan rahatlar (EK1-KK69). Koyunlara 1 su bardağı ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı içirilir (EK1-KK66,70). Kulak kesilerek kan akıtılır (EK1-KK39,41,45,48,65,73,81). Kulak kontrol edilir, en sıcak yeri neresi ise oradan kesik atılarak kan akıtılır (EK1-KK45).

İshal: Koyunlarda ishal olduğunda kurutulmuş çay (*Camellia sp.*) yaprakları suda kaynatılır, iki günde 1 kez 1 lt kadar içirilir (EK1-KK3). İshal olan büyük ve küçükbaş hayvana çok demli çay (*Camellia sp.*) içirilmesi gerekir (EK1-KK3,54,66). 300 gr kadar “Sıraç otu” (sıraca otu) (*Scrophularia sp.*) 1 litre suda kaynatılır, keçilere 1 çorba kaşığı kadar, sığırlara 1 çay bardağı içirilir (EK1-KK7). “Sımak” (*Rhus coriaria*) yedirilir (EK1-KK25,75) veya kaynatılıp suyu içirilir (EK1-KK75). “Sımak” (*Rhus coriaria*) ağacının yaprakları yakılır, külü suya konur bekletilir, süzülüp içirilir (EK1-KK63). Kuru ot (EK1-KK28,64), ezilmiş nar (*Punica granatum*) kabuğu (EK1-KK28), kuru çay (*Camellia sp.*) yeme karıştırılarak (EK1-KK28,52,66,79) ya da suyla karıştırılarak (EK1-KK44,57,62), kırılmamış arpa (*Hordeum sp.*) (EK1-KK47), kuru “pirpirim” (*Portulaca oleracea*) (EK1-KK50), limon (*Citrus limon*) gibi ekşi şeyler (EK1-KK64), yoğurt (EK1-KK65), çay (*Camellia sp.*) demlenir içine ekmek konulup (EK1-KK69) yedirilir (EK1-KK28,44,47,50,52,57,62,64-66,69,79). Kola (EK1-KK27), kına (*Lawsonia inermis*) sulandırılarak (EK1-KK28), meşe (*Quercus sp.*) ağacının meyvesi “mazı” dövülerek toz haline getirilir, suyla karıştırılıp (EK1-KK29,33,37,52,78) içirilir (EK1-KK27-29,33,37,52,78). Mazı tozunun miktarı önemli, çok içirildiğinde bağırsaklara kötü etkisi olabilir (EK1-KK37). Bir bardak kadar çay (*Camellia sp.*), kahve (*Coffea sp.*) ve limon (*Citrus limon*) karışımı (EK1-KK41), karbonat ve kabartma tozu karışımını (EK1-KK43), “paryavşağı” (acı yavşan) (*Teucrium polium*) otu kaynatılarak suyu (EK1-KK49), “hurnif otu”nun (*Prosopis farcta*) tohumu öğütülür (EK1-KK50,53) içirilir (EK1-KK41,43,49,50,53). “Cirtatan” (*Ecballium elaterium*) otunun meyveleri kaynatılarak suyu içirilir (EK1-KK41) veya burnuna bir iki damla damlatılır (EK1-KK43).

Buzağı ishallerinde demli çay (*Camellia sp.*) (EK1-KK37,65) ya da yoğurda çay (*Camellia sp.*) katılarak (EK1-KK40), kahve (*Coffea sp.*) içirilir (EK1-KK37,40,65). Ayrıca buzağılara 2 yemek kaşığı buğday (*Triticum aestivum*) nişastası 2-3 gün yedirilir (EK1-KK54). Palamut öğütülüp suyla içirilir (EK1-KK70). Ağız sütü (kolostrum) içirilir (EK1-KK81).

Kabızlık: Büyük ve küçükbaş hayvanlarda kabızlık olduğunda zeytin (*Olea europaea*) yağı (EK1-KK2,75), 1 litre kadar ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı bir defada (EK1-KK8,15,54) ya da yine bir defada 1 litre kadar sıvıyağ [ayçiçek (*Helianthus annuus*)/ zeytin (*Olea europaea*) yağı] (EK1-KK6,52) içirilir. Sabun rendelenip hayvanın makatına yerleştirilir (EK1-KK6) ya da arap sabunu makattan fitil gibi kullanılır (EK1-KK11). Hayvanın arka bölgesi sabunlu su ile yıkanır (EK1-KK35,36,64). Tek seferde 50 gram kadar arap sabunu hayvana yutturulur (EK1-KK11). Taze kayısı veya gün kuru (*Prunus armeniaca*) 5-6 tane suda haşlanıp günde 1 kez bir hafta boyunca içirilir (EK1-KK19). Bolca şeker pancarı (*Beta vulgaris*) küspesi yedirilir (EK1-KK20). Pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] yağı [ayçiçek (*Helianthus annuus*)/ zeytin (*Olea europaea*) yağı] karışımı içirilir (EK1-KK50). “Hiro” (*Alcea striata*) otu kaynatılıp suyu içirilir (EK1-KK53).

Meme Şişkinliği ve Sertleşmesi: Meme bazen şişer ve sertleşir. Bu durumda bir hafta boyunca memeye zeytin (*Olea europaea*) yağı (EK1-KK2,15,18,19, 43,79), gres yağı (EK1-KK56), tereyağı (EK1-KK59), vazelin (EK1-KK18) sürülür (EK1-KK2,15,18,19,43,56,59,79). Zeytin(*Olea europaea*)yağı ve pekmez [dut (*Morus sp.*)/üzüm (*Vitis sp.*)] kaynatılır, ılıyınca memeye sürülür (EK1-KK42). Sıcak ekmek memeye bastırılır, sonrasında zeytin (*Olea europaea*) yağı sürülür ve süt sağılır (EK1-KK55). “Kökün otu” (yabani sarımsak) (*Allium sp.*) memeye sürülür. (EK1-KK46).

Mastitis: Meme yeşil sabun ve sıcak su ile yıkanır. Temiz sıcak havlu memeye bastırılır (EK1-KK27). Zeytin (*Olea europaea*) yağı veya sabun ile masaj yapılır (EK1-KK57). Gres yağı sürülür (EK1-KK78).

Meme Siğili: Yörede “*bolig*” olarak adlandırılır (EK1-KK1). Siğil yılan derisi ile sarılır (EK1-KK1) veya yılan derisi yedirilir (EK1-KK2,26). Bu amaçla 20 cm kadar yılan derisi (yılan elbisesi) ekmeğe arasına katılır günde 1 defa iki gün boyunca yedirilir (EK1-KK9).

Meme siğilinde ilkbaharda çıkan, yaprakları ispanağa benzer “*nasır otu*” “*siğil otu*” (*Heliotropium europaeum*) hayvana yedirilir (EK1-KK37, 51) ya da ezilip siğil üzerine sürülür (EK1-KK70). “*Batuf*” (*Hypericum retusum*) haşlanıp yedirilir (EK1-KK71). Günde 2-3 kez 4-5 gün bol tuzla siğil ovulur (EK1-KK81). Gres yağı ve tuz karışımı (EK1-KK55), tereyağı (EK1-KK65) siğil üzerine sürülür (EK1-KK55,65). Memede siğil sayısı kadar ipe düğüm atılır, Felak ve Nas sureleri okunur, ip toprağa gömülür (EK1-KK33). Siğil ipe kökünden bağlanır, kendiliğinden düşer (EK1-KK70). Dua okunur (Hoca hangi ayeti okuduğunu söylemiyor) (EK1-KK72). Siğil kesilir, kızgın demirle dağlanır (EK1-KK78).

Kızgınlığa getirme: Kızgınlığa gelmeyen ya da yeterince kızgınlık belirtisi göstermediği düşünülen ineklere “*onca*” (yonca) (*Medicago sp.*) 20 gün boyunca yem ile birlikte bol miktarda yedirilir (EK1-KK2). Bir avuç kadar tuz haftada bir kez 2-3 hafta kadar yeme katılır (EK1-KK12,14,42,55,62). Dağdan toplanan “*keven*” (*Astragalus sp.*) doğranıp yeme 1 ay boyunca katılır (EK1-KK17). Yeşil ot (EK1-KK39) ya da sadece saman yedirilir (EK1-KK45).

Doğum sonrası bakım: Doğum sonrasında hayvan çabuk toparlansın, güçlensin diye yarım litre pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] yarım litre suya karıştırılarak içirilir (EK1-KK8,17). İlk su, un (*Triticum aestivum*) ve yağ karışımı, doğum sonrası ineklerde “*çökme*” (hipokalsemi) olmasın diye verilir. Bunun için 1 lt kadar suya hafif rengini değiştirecek kadar un katılır, 200 ml kadar da ayçiçek (*Helianthus annuus*) yağı eklenir. Doğum yapan hayvana bir defalık içirilir (KK16). Un (*Triticum aestivum*) su ile bulamaç yapılır, içirilir (EK1-KK61).

Yeni doğan buzağının daha iyi gelişmesi için sütün içine incir (*Ficus carica*) koyup yedirilir (EK1-KK42) ya da yumurta içirilir (EK1-KK53). Doğumda buzağı ölürse, inek başka buzağıyı kabul etsin diye, ölü buzağının üzerindeki canlı buzağıya sürülür (EK1-KK40).

Eşin düşmemesi: Halk arasında “*eşi atamama*” (EK1-KK65,68) “*son atamama*” (EK1-KK55) da denir. Doğum sonrası eşin kolay düşmesi amacıyla “*pirpirim*” (*Portulaca oleracea*) ve kabak (*Cucurbita sp.*) kaynatılarak suyu hayvana içirilir. Kalan posa da hayvana yedirilir. Tek seferlik bir uygulamadır (EK1-KK1). Büyükbaş hayvanlarda 1 kg kadar “*pirpirim*” 2 lt su içinde kaynatılıp hayvan iyileşene kadar günde bir kez içirilir (EK1-KK8). İki kg kabak 2 kg suda haşlanır, suyu içirilir, kabak da hayvana yedirilir (EK1-KK11,12). Küçükbaş hayvanlarda yarım kg “*pirpirim*” suda kaynatılıp suyu içirilir, artıkları yeme karıştırılır, yedirilir (EK1-KK10,13,19). “*Pirpirim*” (pırpar) (*Portulaca oleracea*) (EK1-KK32,42,81) veya buğday (EK1-KK69) yedirilir (EK1-KK32,42,69,81).

Büyük ve küçükbaş hayvanlara pekmez [dut (*Morus sp.*) / üzüm (*Vitis sp.*)] ılık su ile karıştırılıp içirilir (EK1-KK17,30,72,75). Bir kaç gün süre ile günde 1-2 kez ılık su içirilir (EK1-KK17,18). Kuru “*pirpirim*” (*Portulaca oleracea*), az un ve tuz ile yal yapılarak yedirilir (EK1-KK22, 23). Ardıç (*Juniperus sp.*) katranı ile yumurta karıştırılır, yumurta pişmeyecek kadar ısıtılıp hayvana içirilir (EK1-KK22). Şekerli su (EK1-KK30,68,77), şekerli şerbet (EK1-KK32), un ve sıcak su karışımı (EK1-KK64), un, şeker su karışımı (EK1-KK79), elma kaynatılıp suyu (EK1-KK55) içirilir (EK1-KK30,32,55,64,68,77,79). Şeker, un, kepek karıştırılır, ılık su eklenir hayvana içirilir (EK1-KK42,56,62,70,73) (çok verilince ishal olur) (EK1-KK42). Hayvan eşi atamayınca sarkan yavru zarlarına taş bağlanır, düşün diye (EK1-KK65).

Nazar: Nazar değmesin diye muska (EK1-KK6,12,46,66,69,73,79) veya nazar boncuğu (EK1-KK69) takılır. Keskin Baba Türbesinin toprağı suya karıştırılır, hayvanlarının üzerine sürülür (EK1-KK53).

Huysuz, sağıma izin vermeyen hayvan: Yörede hayvanlarda muska kullanımı yaygındır. Hayvanlar huzursuzlandığı zaman muska yapılır (EK1-KK35,40,41,45,47,48,62,63,64,66,72,75), boynuna asılır (EK1-KK35,40,45,47,64,72), boynuzlarının arasına bağlanır (EK1-KK41,47,63) ya da Hocaya okutulur (EK1-KK45). Huysuz hayvana Gürgen

ağacının bir parçası boynuzuna takılır (EK1-KK40). Eski bir yatırdan kazık alınıp gelinir, eve çakılır (EK1-KK41). Huysuzlanan hayvana Çamdere mevkiinde “*Dilek ağacı*”nın dibindeki kazığa ip bağlayıp çakıyorlar. Bu yapıldığında hayvanın iyileşeceğine inanılır (EK1-KK50).

Sağırma izin vermediğinde muska yapılır, hayvanın boynuna veya boynuzuna takılır (EK1-KK5,13,23,42,43,51,52,57,58,64,65,68,70,79). Bir sopaya ip bağlanır ziyaret çevresine çakılır (KK61). Hocalar “*Süt hayvan sahibinin hakkıdır, süte müdahale edilebilir*” der (EK1-KK52) Muska yazılan kâğıt suda bekletilip suyu içirilir (EK1-KK5). Hoca şekere okur, hayvana okunmuş şeker yedirilir (EK1-KK43)

Muska, sütü kesilen (EK1-KK14) ya da azalan (EK1-KK35) hayvana yapılır (EK1-KK14,35). Ayet-El-Kürsi duası muskaya yazılır (EK1-KK23). Sütte koku varsa ve mayalanmıyorsa türbeden temiz toprak alınır, süte atılırsa durum düzelir (EK1-KK51).

4. Tartışma ve Sonuç

Çalışma ile Adıyaman ilinde, hayvan hastalıklarında bitkisel (45), hayvansal (14) ve madensel (25) kaynaklı ilaç ham maddelerinin kullanıldığı ve bu hastalıkların tedavisinde “*Dini-sihri*”, “*Ampirik*” ve “*Rasyonel*”e yakın tedavi yöntemlerinin uygulandığı saptanmıştır.

Kırık tedavisinde Razi'nin (10. yüzyıl) kireçle yumurta akı karışımı kullandığı bilinmektedir. Veteriner hekimliği folkloruna ait çalışmalarda (19, 24, 30, 32) yapılan incelemeler sonucu, hayvanlarda kırık tedavisinde, öncelikle kırık kemik uçlarının birleştirildiği sonra çıtalarla sabitlenerek arpa unu ve yumurta, arpa unu ve pekmez, sabun rendesi ve yumurta akı, keçe ile yumurta akı ve bal mumu, keçi kılı ile yumurta veya tuz, yumurta ve sabun, yumurta ve tuz, un ile tuz ve yumurta, beyaz kil toprak ile yumurta ve tuz, tereyağı ile un ve yumurta gibi karışımların uygulandığı görülmektedir. Çalışmamızda kırık tedavisinde öncelikle kırık kemik uçlarının birleştirilip tahta veya kamyş ile sabitlenerek keçe ile tuz ve yumurta sarısı, yumurta, tuz ve un karışımları, yumurta sarısı veya yumurta akı ile hazırlanan karışımların veya kil kullanılarak kırığın sarıldığı saptanmıştır. Elde edilen bulgular 10. yüzyıldan beri yapılagelen geleneksel uygulamaların yörede sürdürüldüğünü göstermektedir. Ek olarak, Adıyaman'da uygulanan kırık tedavisinin, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kırık tedavisinde kullanılan ilaç ham maddeleri ve uygulanan yöntemlerle benzer, rasyonel tedavi yöntemlerine yakın bir nitelik taşıdığı söylenebilir.

Baytarnamelerde yaptığımız incelemelerde ishal tedavisinde arpa ve sumak (12), arpa kepeği ve nar (9), dövülmüş palamut ve iç yağı (14) yedirildiği, folklorik çalışmalarda ise yoğurt, yumurta, kahve, kına (8); demli çay, yumurta akı, kola (6); yavşan otu (1); meşe kabuğu, yumurta sarısı, kola (24); limon, meşe, nar kabuğu, göztaş, peryavşan (32); çay (2); çay ve kahve (19) kullanıldığı bildirilmiştir. Yörede ishal durumunda sumak, nar kabuğu, arpanın kullanılmalarının, köklerinin baytarnamelere kadar uzandığı, veteriner hekimliği folkloruna ait çalışmalarla benzer uygulamalar olduğu saptanmıştır. “*Sıraç otu*” (sıraca otu), “*Hurnif otu*”, “*Cirtatan*”ın ishalde kullanımı bu çalışma ile saptanmıştır. Folklorik çalışmalarda kolostrumun ishal yapıcı etkisi bildirilse de (19, 24) yörede ishal olan hayvana ağız (kolostrum) içirildiği bulgusuna ulaşılmıştır. Çay, sumak, nar kabuğu, paryavşığı, kına, meşe ve kahvenin içerdikleri tanen nedeniyle büzücü etkisi olduğu (4) bilinmektedir. Yörede bu bitkiler ile yapılan ishal tedavisinin rasyonel yöntemlere yakın olduğu ileri sürülebilir.

Veteriner hekimliği folklorunda kabızlık tedavisi için pekmez, zeytinyağı, ayçiçek yağı, kayısı, sinameki (1, 8, 19, 24, 32) kullanılmış, ayrıca Elazığ ve Muş'ta hayvanın arkasına (rektum) sabun konulduğu bildirilmiştir (19, 32). Yörede yapılan uygulamaların literatürler uyumlu olduğu görüldü. Bu literatür bilgilerindeki uygulamalara ek olarak, “*Hiro*” otunun kaynatılıp suyunun içirildiği bulgusuna ulaşıldı. Sinameki, Hiro, zeytinyağı (4) ve kayısının (5) müşil etkisi dikkate alındığında yapılan tedavinin rasyonele yakın olduğu düşünülebilir.

Yörede uyuz tedavisinde zeytinyağı, katran ve karışımların (10, 11, 14, 20, 31) ve folklorik çalışmalarda katran ve tütün, motoryağı, tereyağı, is (32) katran ve zeytinyağı (1), zeytinyağı (6), tereyağı, katran (24), katran (29) kullanımı görülmektedir. Anadolu'da uyuz tedavisinde varlığını sürdüren uygulamalarla karşılaşılan uygulamaların benzer olduğu, ayrıca zeytinyağı ve katran uygulamalarının köklerinin eski Roma Uygarlığına (26) kadar uzandığı ileri sürülebilir. Kar ile ovma uygulamasının yöreye özgü bir uygulama olduğu, tütün suyu ile uyuzlu bölgenin

yıkanmasının da tütünün içerdiği alkaloidlerden dolayı (4), parazit mücadelesinde etkili ve rasyonele yakın nitelikli bir yöntem olduğu da söylenebilir.

Şap hastalığında folklorik literatürde sirke, katran (30) domates salçası, katran, sumak, şap, tuz, göztaşı, sirke, tereyağı (32), katran, sirke, sumak, şap (6), domates, sirke sumak, şap, çamaşır sodası, karbonat, benzin, katran (24), domates, limon (19), domates ve sumak (22), katran (3) gibi ilaç ham maddeleri kullanılmış; bunların Adıyaman'da şap hastalığında kullanılan ham maddeler ile uyumlu olduğu gözlenmiştir. "*Kürf*"ün şap hastalığında kullanımı ilk kez bu çalışmada saptanmıştır. Sirke, limon, sumak, şap ve göztaşının antiseptik (6), katranın sekonder enfeksiyonları önleyici (7) özelliği göz önüne alındığında şap için kullanılan tedavi metotlarının önemli bir bölümünün rasyonel olduğu kabul edilebilir. Ancak, şapta karşılaşılan ayak yaraları için hasta hayvanların bataklıkta veya çamurda yürütülmesi uygulaması Yüksel (32)'in Elazığ'da saptadığı "*Hayvan çamurda yürütüldüğünde ayağındaki pisliğin çamura geçtiğine inanılması*" ile örtüşmekte ve ampirik bir uygulama olduğu ileri sürülebilir.

Meme başı veya meme çevresindeki siğillerde dağlama yapılarak veya muska yazılarak (30) tedavi uygulandığı, hayvana yılan gömleği yedirildiği (1, 24, 32) folklorik araştırmaların bulguları arasında yer almaktadır. Bu bulgular ışığında tedavide yılan derisinin hayvana yedirilmesi uygulamalarının folklorik araştırmaların bulgularıyla paralel olduğu ve ayrıca dini sihri tedavi yönteminin hala uygulandığı söylenebilir.

Aktinomikoz hastalığında menengiç sakızı (32), katran (3, 30, 32) kullanıldığı bulgularına ulaşıldı. Malatya, Elazığ ve Gaziantep'te (32) aktinomikoz tedavisinde şişlik üzerine tava veya tahta kazan kapağı, Orta Anadolu Bozlak Kültürü folklorunda (30) tuğla, kiremit veya bir tava ateşte kızdırılarak şişliğin üzerine bastırılması şeklindeki uygulamanın tahta parçasının şişlik üzerine bastırılıp şişliğin dağılmasının sağlanması şekline dönüştüğü düşünülebilir.

Soğan (2, 6, 8, 24), kabak (6), ebegömece ve buğdayın (24) apse tedavisinde kullanımı folklorik çalışmalarda bildirilmiştir. Adıyaman'da benzer drogların kullanıldığı; ayrıca "*gilicok*", menengiç yaprağı, "*iro çiçeği*", dut pekmezi, vazelin uygulaması da saptanmıştır. Ampirik bir uygulama olduğu ileri sürülebilir.

İnsan ve hayvan dışkısının ilaç olarak kullanımının Eski Mısır, Eski Roma ve Yunan Uygarlığına kadar dayandığı hatta 18. yüzyılın sonuna kadar da en gözde ilaçlardan olduğu bildirilmektedir (6). Apsede tedavisinde kullanılan insan dışkısının da aradan geçen yüzyıllar hatta binyıllara rağmen insanların bildikleri ve doğru olduğuna inandıkları uygulamalara inatla bağlılıklarını sürdürdükleri hatta dışkı uygulaması ile de hayvan hastalıklarının tedavisinde süregelen menfur maddelerin bir örneği olduğu ileri sürülebilir.

Malatya'da eş düşmeyen hayvana semizotu ve kuru soğan (32), Elazığ'da pekmez içirilip, soğan, semizotu ve elma yedirildiği (22), Orta Anadolu'da ve Konya Bölümünde soğan, yumurta yedirilip, şekerli su, pekmez içirildiği ve sarkan yavru zarlara taş gibi ağır bir cisim bağlandığı (24, 25), Muş'ta su iltılıp içine tuz ve un karıştırılarak içirildiği (19) bildirilmektedir. Adıyaman'da eş düşmemesi durumunda kullanılan ilaç ham maddelerinin ve tedavi yöntemlerinin literatür ile uyumlu olduğu görülmüş ve bu uygulamaların ampirik nitelik taşıdığı söylenebilir.

Dini – sihri tedavi yöntemleri çoğunlukla nedeni anlaşılmayan, tedavilerden sonuç alınmadığında veya alınmayacağı düşünüldüğünde başvurulan yöntemlerdir (7). Yörede; *Coenurus cerebralis*, sancı, siğil, Yel hastalığında, ayrıca huysuzlanan, sağıma izin vermeyen, sütü azalan, sütünde koku olan ve nazar değmesinden korkulan hayvanlara dini sihri yöntemler uygulanmaktadır.

Anadolu'da sancı tedavisinde, 19. yüzyıldan beri (13) çeşitli ağaçların (erik, iğde, kuşburnu, çam, pınar, çıtlık gibi) dallarından elde edilen sancı çubukları kullanıldığı (1, 6, 24, 30) bildirilmektedir. Eski Türklerden günümüze kalan ağaç kültüne göre ağaç, her şeyden önce var olmayı, yaşam, canlılık ve bereketi temsil etmektedir (17). Bu bağlamda çalışmada sancılanan hayvanı iyileştireceğine inanılan "*sabah güneş doğmadan, yabani menengiç ağacından dal koparılması*" uygulamasının, farklı yörelerde sancı çubuğu ve farklı ağaçlarla yaşatılan bu geleneğin, Adıyaman'da yöreye özgü menengiç ağacı kullanılarak ağaç kültürünün günümüze bir yansıması olduğu ileri sürülebilir.

Huysuz hayvana Gürge ağacının bir parçasının boynuzuna takılması, yatırdan kazık alınıp eve çakılması, "*Dilek ağacı*"nın dibindeki kazığa ip bağlanması da yine ağaç kültürü ile ilişkilendirilebilecek örnekler arasında sayılabilir.

Adıyaman'da hayvan hastalıklarının tedavisinde bitkisel, hayvansal ve madensel droglar ile tedaviler dışında; çıkık durumlarında çıkık olan eklem bölgesindeki deri delinerek deri altına hava üflenip sakız gibi maddelerle bölgenin tıkanması, şişkinlik, iştahsızlık, zehirlenme, sancı, sarılık gibi durumlarda kulak kesilerek kan akıtılması, koyunlarda apse, yaralanma ve uyuz olduğunda bölgenin kızgın demir ile dağlanması gibi uygulamaların kökenlerinin bazen farklılıklar gösterse de eski uygarlıklara (Eski Mısır, Roma), baytarnamelere (9, 10, 14, 20, 21, 31) ve folklorik çalışmalara (1, 6, 19, 23, 24, 32) dayandığı ve yörede hala uygulamalara devam edildiği söylenebilir.

Veteriner hekimliği folkloruna ait çalışma (1-3, 6-8, 19, 22-25, 29, 30, 32) ve baytarnamelere (9-12, 14, 20, 21, 31) yapılan taramalar sonucu bitkisel ilaç ham maddelerden “*Ardıç katranı*” eşin düşmemesi, “*Ayçiçeği*” yara, sancı giderici, güçten düşen hayvanı kuvvetlendirmek, “*Batuf*” siğil, “*Buğday*” ishal, “*Domates*” boynuz kırığı, “*Erik*” yara, akrep / yılan sokması, aktinomikoz, “*Hiro*” kabızlık, “*Kabak*” eşin düşmemesi, “*Paryavşığı otu*” iştahsızlık, “*Keven*” kızgınlığa getirme, güçten düşen hayvanı kuvvetlendirmek, “*Kına*” ishal, “*Kürf*” şap hastalığı, “*Pirpirim*” iştahsızlık ve yara, “*Işkın*” güçten düşen hayvanı kuvvetlendirmek, “*Sıraca otu*” ishal ve sarılık, “*Siğil otu*” siğil, “*Soğan*” burun akıntısı, “*Sumak*” şişkinlik, “*Üzüm*” kabızlık, “*Yonca*” kızgınlığa getirme, “*Yılan derisi*” apse, “*Tereyağı*” siğil ve sancı, “*Yumurta*” karın şişliği, apse ve hayvanı kuvvetlendirme, “*Ayran*” akrep / yılan sokması, “*Kolostrum*” ishal, “*Balmumu*” boynuz kırığı, “*Hayvan derisi*” yaralanma ve travma, “*Süt*” sancı, “*Gres yağı*” siğil ve deri çatlakları, “*Karbonat*” ishal, “*Maden suyu*” zehirlenme, “*Motor yağı*” boynuz kırığı, “*Mürekkep*” deri yaralanmaları ve şap, “*İs*” mantar, “*Vazelin*” apse, “*İncir*” yeni doğan buzağının güçlenmesi amaçlı kullanılması ilk defa bu çalışma ile saptanmıştır.

Sonuç olarak, Adıyaman ilinin veteriner hekimliği folkloru açısından kökenleri Eski uygarlıklara ve baytarnamelere uzanan zengin bir birikime sahip olduğu, yörede hayvan hastalıklarının tedavisinde hala ampirik ve dini-sihri yöntemlerin uygulandığı ayrıca günümüz modern tedavi yöntemlerine benzer uygulamaların da yapıldığı ileri sürülebilir.

Teşekkür

Saha çalışmaları boyunca misafirperverliklerden dolayı Adıyaman halkına, Veteriner hekim Ziyat Özeyranoğlu, Veteriner hekim Sırrı Öztürk, Veteriner hekim Veysi Öztürk ve Veteriner hekim Yusuf Onur Yıldırım nezdinde tüm veteriner hekimlere teşekkür ederim.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması veya finansal destek bildirmemiştir

Yazar Katkısı Beyanı

Fikir/kavram: Seda Çavuş ALAN, Abdullah ERYOL

Deney tasarımı: Seda Çavuş ALAN, Abdullah ERYOL

Denetleme/Danışmanlık: Rahşan ÖZEN

Veri toplama: Seda Çavuş ALAN, Abdullah ERYOL

Veri analizi ve yorum: Seda Çavuş ALAN, Abdullah ERYOL, Rahşan Özen

Kaynak taraması: Seda Çavuş ALAN, Abdullah ERYOL

Makalenin yazımı: Seda Çavuş ALAN, Rahşan ÖZEN

Eleştirel inceleme: Rahşan ÖZEN

Etik Onay

Bu makaledeki sunulan verilerin, bilgilerin ve dokümanların akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde edildiği, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçlarının bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunulduğuna dair yazarlardan etik beyan alınmıştır.

Kaynaklar

1. **Arslan ES (1998):** *Ege Bölgesi Folklorunda Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırmalar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağ Bil Enst, Ankara.
2. **Aslım G, Sinmez ÇÇ (2017):** *Aksaray İli Folklorunda Aksaray Malaklısı Yetiştiriciliği*. Eurasian J Vet Sci, **33(3)**, 148-157.
3. **Avcı A, Özen R (2016):** *Kara Hekim: Katran'ın Antalya Veteriner Hekimliği Folklorunda Hayvan Hastalıklarının Tedavisinde Kullanımı*. Fırat Univ J Health Sci, **30(1)**, 39-44
4. **Baytop T (1984):** *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi (Geçmişte ve Bugün)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
5. **Deniz L, Serteser A, Kargıoğlu M (2010):** *Uşak Üniversitesi ve yakın çevresindeki bazı bitkilerin mahalli adları ve etnobotanik özellikleri*. AKÜ Fen Bilimleri Dergisi **1**, 57-72.
6. **Diñçer F (1967):** *Türk Folklorunda Veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fakültesi Yayınları: 214, Ankara.
7. **Diñçer F (1976):** *Türk folklorunda veteriner hekimlik (beş doğu ilimizde yeni örnekleriyle)*. İn. I. Ulusal Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt 4, DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müdürlüğü, Ankara.
8. **Doğanay S (1982):** *Afyon Folklorunda Veteriner Hekimlik Araştırma ve İncelemeleri*. İn. II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri Cilt 4: G. Ü. Basım-Yayın Yüksekokul. Basımevi, 131-151, Ankara.
9. **Erk N (1959):** *İslam Medeniyet Çağında Veteriner Tababette Gelişmeler ve "Naseri"*. Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yay: 109, Ankara.
10. **Erk N (1961):** *"Tuhfetülfarisin Fi Ahval-i Huyul El-Mücahaddin" Adlı Kitabın İlimler Tarihi Yönünden İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, **17(4)**, 495-511.
11. **Erk N (1962):** *A Study of the Veterinary Section İbn Al-Awwam's "Kitab al-Fâlâhâ"*. Ankara Üniv Vet Fak Derg, **8(3)**, 241-250.
12. **Erk N (1962):** *Dokuzuncu yüzyıla ait "Kitab al-haly val-baytara" üzerinde inceleme*. Ankara Üniv Vet Fak Derg, Cilt VIII, No. 4, Ankara.
13. **Erk N (1972):** *Türkiye'de veteriner hekimlik, Godlewsky ve Sommer*. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları: 281, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
14. **Erk N, Diñçer F (1967):** *XV inci ya da XVI ncı Yüzyıla Ait Olduğu Sanılan Bir Baytarname İncelemesi*. Ankara Üniv Vet Fak Derg, Cilt: XIV, No:2, Ankara.
15. **Furkan MK (2016):** *Adıyaman ilinde yetişen bazı bitkilerin etnobotanik özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Fen Bil Enst, Adıyaman.
16. **Gelse A (2012):** *Adıyaman ve çevresinin etnobotanik özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bil Enst, Van.
17. **Gürsoy Ü (2012):** *Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı*. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 61, 43-54.
18. **Karasszon D (1988):** *A concise history of veterinary medicine*. Akademiai Kiado, Budapest.
19. **Kardaş C (2019):** *Muş'ta halk veterinerliği ve geleneksel tedavi yöntemleri*. Ürün Yayınları, Ankara.
20. **Özen A (1999):** *Milli Kütüphanedeki yazma baytarnameler üzerinde tarihsel incelemeler*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
21. **Özen A Taşkın Ü (2010):** *Baytarname-i Kenan Efendi*. Bizim Büro Basımevi, Ankara.
22. **Özen R, Doğan G (2017):** *Elazığ yöresinde veteriner hekimliği folklorunda kullanılan bitkisel ilaç ham maddeleri*. Lokman Hekim Dergisi, **7(3)**, 166-177.
23. **Salman M (1948):** *Halk hekimliği ve halk veterinerliği*. İn: Milli Kültür Araştırmaları: VIII, Ulus Basımevi, 35-66, Ankara.
24. **Sinmez ÇÇ (2011):** *Bozlak kültüründe folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılık üzerine araştırma*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağ Bil Enst, Konya.

25. **Sinmez ÇÇ, Yaşar A (2016):** *Konya Bölümü folklorik veteriner hekimliğinde ruminantlarda doğum bilgisi ve jinekoloji*. Kafkas Univ Vet Fak Derg, **22(3)**, 409-415.
26. **Smithcors JF (1958):** *Evolution of the veterinary art*. Balliere, Tindall and Cox, London.
27. **Şar S (2011):** *Bazı üzüksü meyvelerin kullanımlarının eczacılık ve tıp tarihi açısından incelenmesi*. Lokman Hekim Dergisi, **1(2)**, 1-6.
28. **Tavukçu H (2016):** *Geleneğin yeniden keşfi bağlamında halk hekimliği (Ankara kent örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sos Bil Enst, Ankara.
29. **Yaşar A, Sinmez ÇÇ, Aşım G (2015):** *İç Anadolu Bölgesi Konya Bölümü folklorunda ruminantların paraziter hastalıkları ve tedavi yöntemleri*. Kafkas Univ Vet Fak Derg, **21(1)**, 1-7.
30. **Yerlikaya H (2002):** *Elazığ ve çevresinde hayvan hastalıklarında halk hekimliği üzerine araştırmalar*. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi. **8(2)**, 131-138.
31. **Yiğit A (2011):** *İlm-i Fürusiyet İsimli Baytarnamenin Veteriner Hekimliği Tarihi, At Yetiştiriciliği ve Hastalıklar Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağ Bil Enst, Ankara.
32. **Yüksel E (2012):** *Aşağı Fırat Havzasında veteriner hekimliği folkloru üzerine araştırmalar*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sağ Bil Enst, Elazığ.

EK-1: Kaynak Kişi (KK) Listesi

KK1.Mehmet Keskin, 42 yaşında, önlisans, çiftçi. KK2.Muhammed Arıcı,43 yaşında, önlisans, serbest. KK3.Celal Kaplan,42 yaşında, lisans, öğretmen. KK4.Mustafa Avcı, 51 yaşında, ortaokul, esnaf. KK5.İbrahim Sel, 60 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK6.Yusuf Sel, 32 yaşında ortaokul, serbest. KK7.Süleyman Öcal, 33 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK8.Mehmet Gazi Gümüş, 42 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK9.Yahya Yaylagül, 38 yaşında, ortaokul, serbest. KK10.Mahmut Keskin, 56 yaşında, ilkokul, hayvan ticareti. KK11.Mikail Keskin, 41 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK12.Hüseyin Öcal, 50 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK13.Hacı Bulut, 46 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK14.Ramazan Ces,64 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK15.Ali Çitil, 63 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK16.Mehmet Bulut, 36 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK.17.Meryem Bulut, 65 yaşında, okur-yazar değil, hayvancılık. KK18.Mehmet Şükrü Acar, 43 yaşında, önlisans, çiftçi. KK19.Mustafa Avcı 40 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK20.Mustafa Yanık,47 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK21.Yusuf Erbil. 70 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK22.Mustafa Kuzu, 72 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK23.Çetin Kılıç, 43 yaşında, lise, çiftçi. KK24.Bekir Sarımsak,65 yaşında, okur-yazar, at yetiştiricisi. KK25. Mustafa Şahin. 34 yaşında, lise, serbest. KK26.Nazım Güler, 62 yaşında, okur-yazar değil, hayvancılık. KK27. Gaffar Güler. 37 yaşında, lise, hayvancılık. KK28.Abuzer Fırat, 60 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK29.Ahmet Özilik, 69 yaşında, okur-yazar değil, çiftçi. KK.30.Ali Yüce. 55 yaşında, lisans, emekli. KK31.Abdurrahman Erkmen.65 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK32.Ali Güven,60 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK33.Mehmet Kamışlı, 5 yaşında, lise, hayvancılık. KK34.Hacı Yetiş. 25 yaşında, ortaokul, serbest. KK35.Abdurrahman Tabba.70 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK.36. Ensar Işık,42 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK37.Hamza Gitmez,62 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK38. Özcan Ergün,40 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK39.Osman Bilgin, 51 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK40. Murat Keskin, 38 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK41.Abdurrahman Bilgin, 54 yaşında, okur-yazar, çiftçi. KK42. İsmail Demir, 37 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK43.Nihat Solak, 54 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK44.Halil Yavcık,47 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK45.Mahmut Yaman,52 yaşında, okur-yazar, çiftçi. KK46. Hacı Öztürk, 63 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK47.Mustafa Mamayi,32 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK48. Zafer Öztürk, 39 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK49. Mustafa Er, 61 yaşında, okur-yazar, çiftçi. KK50.Ömer Ekici, 54 yaşında, ortaokul, muhtar. KK51.Orhan Yılmaz, 48 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK52.Tuncay Bozkurt, 35 yaşında, lise, hayvancılık. KK53.Hamit Saydam, 45 yaşında, lise, muhtar. KK54.Abuzer Çağlın, 40 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK55.Arif Gül, 59 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK56. Ahmet Balkanoz, 44 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK57. Ömer Mamayi, 28 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK58.Mehmet İpek, 53 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK59.Mehmet Özbek, 62 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK60.Ali Akarslan, 47 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK61.Mehmet Akarslan, 56 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK62.Abdullah Yıldız, 55 yaşında, lise, hayvancılık. KK63.Abdülmecid Ertan, 45 yaşında, ortaokul, çiftçi. KK64.Faik Erdal, 62 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK65.Şevket Berk, 51 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK66.Mehmet Delikanlı, 62 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK67.Saadet Tepe, 55 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK68.Nazif Bilgin, 49 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK69.Şevket Karadede, 44 yaşında, lise, çiftçi. KK70.Necati Yolcu, 43 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK71.Ömer Bilgin, 27 yaşında, ortaokul, hayvancılık. KK72.İhsan Kaya, 50 yaşında, ortaokul, hayvancılık. KK73.Baki Kaya, 50 yaşında, ilkokul, serbest. KK74.Mehmet Serkaya, 68 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK75.Basri Gürbüz, 41 yaşında, lise, çiftçi. KK76.Yılmaz Özgen,33 yaşında, ilkokul, çiftçi. KK77.Salih Erdem, 44 yaşında, lise, hayvancılık. KK78.Mehmet Nuri Ertaş, 64 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK79.Orhan Yılmaz, 49 yaşında, okur-yazar, hayvancılık. KK80.Osman Erşahin, 43 yaşında, ilkokul, hayvancılık. KK81. Murat Kılıç, 41 yaşında, ilkokul, hayvancılık.